

TALABALARNING GENERATIV SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHI: AKADEMIK HALOLLIK VA BAHOLASH TIZIMI MUAMMOLARI

Raxmanov Xudoybergan Zokirjon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

"Pedagogika nazariyasi va tarixi" yo'nalishi

2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada talabalarining generativ sun'iy intellekt (SI) vositalaridan foydalanishining oliy ta'limdagi akademik halollik va baholash tizimiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot UNESCO, Oliy ta'lim siyosati instituti (HEPI) va xalqaro ilmiy jurnallarda e'lon qilingan ikkilamchi ma'lumotlarga tayanadi. Natijalarga ko'ra, Buyuk Britaniyada to'liq kunlik bakalavr talabalarining 92 foizi SI vositalaridan foydalanadi, 88 foizi ularni baholanadigan topshiriqlarda qo'llagan, va holanki 2023-yilda UNESCO so'roviga qatnashgan universitetlarning atigi 13 foizida rasmiy siyosat yoki yo'riqnoma mavjud edi. Shuningdek, SI matnini aniqlovchi dasturlarning ishonchliligi past ekani va ular ingliz tilini ona tili sifatida bilmaydigan talabalarga nisbatan xato qilishi ko'rsatiladi. Maqolada akademik halollik xavflari tipologiyasi, baholash shakllarining SI ta'siriga zaifligi tahlil qilinib, oliy ta'lim muassasalari uchun amaliy takliflar beriladi.*

Kalit so'zlar: *generativ sun'iy intellekt, akademik halollik, baholash tizimi, plagiat, SI savodxonligi, oliy ta'lim, autentik baholash.*

Аннотация: *В данной статье анализируется влияние использования студентами инструментов генеративного искусственного интеллекта (ИИ) на академическую честность и систему оценивания в высшем образовании. Исследование опирается на вторичные данные ЮНЕСКО, Института политики в области высшего образования (HEPI) и публикации в международных научных журналах. Согласно результатам, 92% студентов-бакалавров очной формы обучения в Великобритании пользуются*

инструментами ИИ, 88% применяли их в оцениваемых заданиях, тогда как в опросе ЮНЕСКО 2023 года лишь 13% университетов располагали формальной политикой или руководством по их использованию. Кроме того, показано, что программы обнаружения текстов, созданных ИИ, недостаточно надёжны и чаще ошибаются в отношении студентов, для которых английский язык не является родным. В статье предложена типология рисков для академической честности, оценена уязвимость различных форм оценивания к влиянию ИИ и сформулированы практические предложения для вузов.

Ключевые слова: генеративный искусственный интеллект, академическая честность, система оценивания, плагиат, ИИ-грамотность, высшее образование, аутентичное оценивание.

Abstract: The article examines how students' use of generative artificial intelligence (AI) tools affects academic integrity and assessment in higher education. Using secondary data from UNESCO, the Higher Education Policy Institute (HEPI) and peer-reviewed journals, it shows that 92% of full-time undergraduates in the UK use AI tools and 88% have used them in assessed work, while in UNESCO's 2023 survey only 13% of universities had formal policies or guidance. The paper also shows that AI-text detectors are unreliable and may wrongly flag non-native English writers. It proposes a typology of integrity risks, assesses the vulnerability of different assessment formats to AI, and offers practical recommendations for universities.

Keywords: generative AI, academic integrity, assessment, plagiarism, AI literacy, higher education, authentic assessment.

Kirish

2022-yil oxirida ChatGPT'ning ommaga taqdim etilishi oliy ta'lim uchun kutilmagan sinov bo'ldi. Generativ SI vositalari (ChatGPT, Gemini, Claude, Copilot va boshqalar) bir necha soniyada matn yozadi, masalani yechadi, kodni tuzatadi va tarjima qiladi. Talaba uchun bu qulay yordamchi, o'qituvchi uchun esa topshiriq

muallifini aniqlash va bilim darajasini xolis baholashni murakkablashtiradigan omil. Kasneci va hammualliflar bu texnologiyalar shaxsiylashtirilgan o'qitish imkonini berishi bilan birga, tanqidiy fikrlashning susayishi va akademik nopoklik xavfini ham oshirishini ta'kidlaydi.

Mavzuning dolzarbligi uch omil bilan belgilanadi. Birinchidan, SI vositalaridan foydalanish talabalar orasida juda tez ommalashmoqda: HEPI so'rovida bir yil ichida SI'dan foydalanuvchilar ulushi 66 foizdan 92 foizga oshgan. Ikkinchidan, institutsional tayyorgarlik bu tezlikdan orqada qolmoqda: UNESCO'ning 2023-yildagi global so'rovida ishtirok etgan 450 dan ortiq maktab va universitetning 10 foizdan kam SI bo'yicha rasmiy siyosat yoki yo'riqnoma ishlab chiqqan edi. Uchinchidan, an'anaviy baholash shakllari (uy vazifasi, referat, yozma ish) SI davrida o'z ishonchliligini yo'qotish xavfi ostida turibdi. Pedagogika universitetlari uchun masala yanada muhim: bugungi talabalar ertaga maktab o'qituvchisi bo'lib, o'quvchilarga SI'dan mas'uliyatli foydalanishni o'rgatadi.

Tadqiqotning maqsadi talabalarning generativ SI vositalaridan foydalanishi natijasida akademik halollik va baholash tizimida yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash hamda ularni hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

talabalar tomonidan generativ SI'dan foydalanish ko'lami va sabablarini o'rganish;

akademik halollikka tahdidlar tipologiyasini ishlab chiqish;

SI matnini aniqlash vositalarining ishonchliligini tahlil qilish;

baholash shakllarining SI ta'siriga zaifligini baholash va takliflar berish.

Tadqiqot ob'ekti — oliy ta'limda o'quv jarayoni va baholash, predmeti — generativ SI sharoitida akademik halollikni ta'minlash va baholashni takomillashtirish mexanizmlari.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Oliy ta'limda SI qo'llanilishiga oid tadqiqotlar tizimli sharhida Zawacki-Richter va hammualliflar SI ilovalarini baholash, intellektual repetitorlik, talabalarni

profillash va adaptiv tizimlar yo'nalishlariga ajratgan, shu bilan birga ko'pchilik tadqiqotlarda pedagogik va etik masalalar yetarli yoritilmaganini ta'kidlagan. Generativ SI paydo bo'lgach, e'tibor akademik halollikka qaratildi. Cotton, Cotton va Shipway ChatGPT davrida plagiat va aldashning yangi shakllarini tahlil qilib, universitetlarga ta'limni taqiqlash emas, balki baholashni qayta loyihalash va talabalar bilan ochiq muloqot yo'lini tavsiya qiladi. Perkins esa SI vositalarini qo'llash holatlarini akademik nopoklik nuqtai nazaridan ko'rib chiqib, mavjud qoidalarini yangi texnologiyaga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

SI matnini aniqlash vositalariga bag'ishlangan tadqiqotlar bu yo'ldagi umidlarni jiddiy cheklaydi. Weber-Wulff va hammualliflar mavjud aniqlash dasturlarini sinovdan o'tkazib, ular na aniq, na ishonchli ekanini, matn biroz tahrir qilinsa yoki qayta bayon etilsa, ularning samaradorligi yanada pasayishini aniqladi. Liang va hammualliflar esa bunday dasturlar ingliz tilini ona tili sifatida bilmaydigan mualliflarning yozma ishlarini ko'pincha noto'g'ri tarzda SI mahsuli deb belgilashini ko'rsatdi. Normativ darajada UNESCO generativ SI bo'yicha yo'riqnomasida inson subyektligini himoya qilish, yosh chegaralari va institutsional siyosatlarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Mahalliy sharoitda SI texnologiyalarini rivojlantirish uchun huquqiy asos yaratilgan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son qarori sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish chora-tadbirlarini belgilagan. Biroq oliy ta'limda talabalarining generativ SI'dan foydalanishi va baholashga ta'siri alohida ilmiy tahlil predmetiga kam aylangan; bu maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi: hujjat va kontent tahlili, qiyosiy tahlil, guruhlash va tasniflash, sintez. Ma'lumotlar UNESCO hujjatlari, HEPI so'rovi (2025) va xalqaro ilmiy jurnallardagi maqolalar asosida yig'ildi. Maqolada muallifning o'z so'rovi o'tkazilmagan, shuning uchun keltirilgan statistik ko'rsatkichlar Buyuk Britaniya va global kontekstga tegishli bo'lib, O'zbekiston

talabalari uchun bevosita umumlashtirilmaydi. Mahalliy darajadagi xulosalar sifatida ularni dastlabki yo‘nalish deb qabul qilish va kelgusida Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari orasida so‘rov o‘tkazish orqali tekshirish tavsiya etiladi.

Tahlil va natijalar

Talabalar tomonidan generativ SI‘dan foydalanish ko‘lami

HEPI va Kortext uchun Savanta tomonidan 1 041 nafar to‘liq kunlik bakalavr talabasi o‘rtasida o‘tkazilgan 2025-yilgi so‘rov SI‘dan foydalanishning keskin o‘rishini ko‘rsatadi.

1-jadval. Buyuk Britaniya bakalavr talabalari orasida generativ SI‘dan foydalanish (foizda)

Ko‘rsatkich	2024-yil	2025-yil
Har qanday SI vositasidan foydalanadi	66	92
SI‘dan baholanadigan topshiriqlarda foydalangan	53	88

HEPI ma‘lumotlariga ko‘ra, talabalar SI‘dan asosan vaqtini tejash (51 foiz) va ishning sifatini oshirish (50 foiz) uchun foydalanadi. Shuningdek, so‘rovda raqamli tengsizlik ham kuzatilgan: erkak talabalar, STEM va sog‘liqni saqlash yo‘nalishlari talabalari hamda ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ta‘minlangan talabalar SI‘dan ko‘proq foydalanadi. Bu holat baholashda adolat masalasini yuzaga keltiradi: SI‘ga kirish imkoniyati va ko‘nikmasi har xil bo‘lsa, bir xil topshiriq turli talabalar uchun turlicha sharoitda bajariladi.

Institutsional tomon esa ancha murakkab. UNESCO so‘roviga ko‘ra, 2023-yil may oyida universitetlarning 13 foizi, maktablarning 7 foizi SI bo‘yicha rasmiy siyosat yoki yo‘riqnomaga ega edi, respondentlarning taxminan beshdan biri bunday hujjat bor-yo‘qligini bilmasdi, taqiq joriy etgan muassasalar esa atigi ikkita bo‘lgan.

HEPI 2025 natijalarida holat yaxshilanganini ko'rish mumkin: talabalarning 80 foizi muassasasida SI bo'yicha aniq siyosat borligini aytgan; shu bilan birga ularning atigi 29 foizi muassasasi SI'dan foydalanishni rag'batlantirishini, 36 foizi esa SI ko'nikmalarini rivojlantirishda muassasadan yordam olganini bildirgan. Demak, qoida mavjudligi bilan talabalarni SI'dan to'g'ri foydalanishga o'rgatish o'rtasida hali bo'shliq saqlanib qolmoqda.

Akademik halollikka tahdidlar tipologiyasi

Adabiyotlar tahlili asosida talabalar tomonidan SI'dan foydalanishni uch guruhga ajratish mumkin: qabul qilinadigan, shartli qabul qilinadigan va akademik nopoklik hisoblanadigan holatlar. Chegara topshiriq maqsadiga va o'qituvchining belgilagan qoidalariga bog'liq.

2-jadval. Generativ SI'dan foydalanish holatlari tipologiyasi (muallif tasnifi)

Guruh	Foydalanish holati	Akademik halollik nuqtai nazaridan
Qabul qilinadigan	Tushunmagan mavzuni tushuntirish, o'z-o'zini tekshirish uchun savollar tuzish, grammatik tahrir	Odatda ruxsat etiladi; o'qituvchi qoidasiga bog'liq
Shartli qabul qilinadigan	G'oya va reja ishlab chiqish, manbalarni qidirish, matnni qayta ifodalash	Foydalanish ochiq ko'rsatilsa va talaba natijaga mas'ul bo'lsa ruxsat etiladi
Akademik nopoklik	Topshiriqni to'liq SI'ga yozdirib, o'z nomidan topshirish; SI to'qigan manbalarni tekshirmasdan keltirish; imtihonda taqiqlangan holda foydalanish	Mualliflikni yashirish va o'rganish maqsadiga zid, nopoklik hisoblanadi

Uchinchi guruhdagi holatlarning o'ziga xos xavfi shundaki, generativ modellar mavjud bo'lmagan manba va faktlarni ishonchli ko'rinishda to'qib chiqarishi mumkin. Shu sababli SI natijasini tekshirmasdan topshirish bilim sifatiga ham, ilmiy halollikka ham zarar yetkazadi.

SI matnini aniqlash vositalarining cheklovlari

SI'dan foydalanishni nazorat qilishning eng oson yo'li sifatida aniqlash dasturlari ko'riladi. Biroq tadqiqotlar bunday yondashuv ikki jihatdan xavfli ekanini ko'rsatadi. Birinchidan, Weber-Wulff va hammualliflar sinovdan o'tgan vositalar yetarli aniqlik va ishonchlilikka ega emas, matnni tahrir qilish yoki qayta bayon etish esa aniqlash imkonini yanada pasaytiradi, degan xulosaga kelgan. Ikkinchidan, Liang va hammualliflar aniqlash dasturlari ingliz tilini ona tili sifatida bilmaydigan mualliflarning haqiqiy insoniy matnlarini ko'pincha SI yozgan deb noto'g'ri belgilashini aniqlagan. Pedagogik nuqtai nazardan bu muhim ahamiyatga ega: noto'g'ri ayblovlarga nisbatan adolatsizlikka, o'qituvchi va talaba o'rtasida ishonchning yo'qolishiga olib keladi. Shu sababli aniqlash dasturi natijasini yagona dalil sifatida ishlatish mumkin emas; u faqat qo'shimcha signal bo'lib, talaba bilan suhbat va ish jarayoni dalillari bilan birga ko'rib chiqilishi kerak.

Baholash shakllarining SI ta'siriga zaifligi

Baholash shakllarining zaifligi ularning SI bilan bajarilishi qanchalik oson ekaniga bog'liq. Quyidagi jadvalda mavjud tadqiqotlar va muallifning pedagogik tahlili asosida shakllar tasniflangan.

3-jadval. Baholash shakllarining SI ta'siriga zaifligi (muallif tasnifi)

Baholash shakli	SI ta'siriga zaiflik	Takomillashtirish yo'li
Uy vazifasi sifatida referat va esse	Yuqori	Mavzuni mahalliy kontekstga bog'lash, qoralamalar va ish jarayonini

Baholash shakli	SI ta'siriga zaiflik	Takomillashtirish yo'li
		topshirtirish, og'zaki himoya
Test (nazoratsiz, onlayn)	Yuqori	Auditoriyada yoki nazorat ostida o'tkazish, savollar bankini yangilash
Nazorat ostidagi yozma imtihon	Past	Fikrlash va qo'llash darajasidagi savollar
Og'zaki imtihon, himoya, suhbat	Past	Mustaqil ish mazmuni bo'yicha qo'shimcha savollar
Amaliy mashg'ulot, mikrodarslar, kuzatuv (pedagogik yo'nalish uchun)	Past	Baholash mezonlari (rubrika) va reflektiv hisobot
Portfolio va loyiha (jarayon bo'yicha baholash)	O'rtacha	Bosqichma-bosqich topshirish, SI'dan foydalanishni qayd etuvchi bayonot

Ko'rinib turibdiki, muammo texnologiyaning o'zida emas, balki natijani emas, balki jarayonni baholashga yetarlicha e'tibor berilmaganida. Cotton va hammualliflar ham taqiqdan ko'ra baholash topshiriqlarini qayta loyihalash samaraliroq ekanini ta'kidlaydi. HEPI tadqiqoti mualliflari ham muassasalar asosan jazolashga qaratilgan yondashuvdan voz kechib, talabalarning SI'dan foydalanishi muqarrar va ko'pincha foydali ekanini hisobga olishi lozimligini ko'rsatadi.

Pedagogik yo'nalish uchun xususiyatlar

Pedagogika universitetlarida SI masalasi ikki qirrali. Bir tomondan, talaba o'z o'qituvchilik kasbiga tayyorlanayotgani sababli akademik halollik uning kasbiy etikasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ikkinchi tomondan, bo'lajak o'qituvchi SI'dan darsga tayyorlanishda, topshiriqlar tuzishda va individual yordamda foydalana oladigan bo'lishi kerak. Shu bois pedagogik ta'limda SI'ni taqiqlash emas, balki uni tanqidiy baholay olish, manbani tekshirish va undan o'rganish maqsadida foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa bo'ladi. UNESCO yo'riqnomasi ham inson roli va tanqidiy fikrlashni markazga qo'yishni tavsiya etadi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi: (1) generativ SI talabalar orasida deyarli keng tarqalgan: HEPI so'roviga ko'ra, 92 foiz talaba SI'dan foydalanadi, 88 foizi uni baholanadigan topshiriqlarda ishlatgan; (2) institutsional siyosatlar texnologiyani tarqalishidan orqada qolgan: 2023-yilda universitetlarning faqat 13 foizida rasmiy yo'riqnoma bo'lgan, 2025-yilda ham talabalarining ozchiligi muassasadan SI ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam olgan; (3) SI matnini aniqlash dasturlari ishonchsiz va ayrim guruh talabalariga nisbatan xato qilishi mumkin; (4) eng zaif baholash shakllari uy vazifasi sifatidagi referat va nazoratsiz onlayn testlardir.

Oliy ta'lim muassasalari uchun quyidagi takliflar beriladi:

Aniq va bosqichli siyosat joriy etish. Har bir fan va topshiriq uchun SI'dan foydalanish darajasi (ruxsat etilmaydi, cheklangan, erkin) oldindan e'lon qilinishi kerak.

Foydalanishni ochiq ko'rsatish tartibini kiritish. Talaba qaysi vositani, qanday maqsadda ishlatganini ko'rsatuvchi qisqa bayonot topshirsin.

Baholashni qayta loyihalash. Natija bilan birga ish jarayonini (qoralama, reja, refleksiya) baholash, og'zaki himoya va amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish.

Aniqlash dasturlariga yagona dalil sifatida tayanmaslik. Gumon tug'ilganda talaba bilan suhbat va ish tarixini tekshirish tartibi belgilanishi kerak.

SI savodxonligini shakllantirish. Talabalar SI'ning cheklovlari, xatolari, ma'lumotlar maxfiyligi va mualliflik masalalari bo'yicha o'qitilishi lozim.

O'qituvchilarni tayyorlash. HEPI ma'lumotlariga ko'ra, talabalarning 42 foizi xodimlarni SI bo'yicha yetarli tayyorlangan deb hisoblagan (2024-yilda 18 foiz edi); bu yo'nalishda malaka oshirish davom etishi kerak.

Tenglik masalasini hisobga olish. SI vositalaridan foydalanish imkoniyati turlicha bo'lgan talabalar uchun teng sharoit yaratilishi zarur.

Kelgusi tadqiqotlarda Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari va o'qituvchilari o'rtasida so'rov o'tkazish, SI'dan foydalanish ko'lamini mahalliy ma'lumotlar bilan baholash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. Paris: UNESCO.
2. UNESCO. (2023, May 26). *AI: UNESCO mobilizes education ministers from around the world for a co-ordinated response to ChatGPT*. <https://www.unesco.org/en/articles/ai-unesco-mobilizes-education-ministers-around-world-co-ordinated-response-chatgpt>
3. Freeman, J. (2025). *Student Generative AI Survey 2025* (HEPI Policy Note 61). Higher Education Policy Institute. <https://www.hepi.ac.uk/reports/student-generative-ai-survey-2025/>
4. Liang, W., Yuksekgonul, M., Mao, Y., Wu, E., & Zou, J. (2023). GPT detectors are biased against non-native English writers. *Patterns*, 4(7), 100779.
5. Weber-Wulff, D., Anohina-Naumeca, A., Bjelobaba, S., et al. (2023). Testing of detection tools for AI-generated text. *International Journal for Educational Integrity*, 19, Article 26.
6. Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2024). Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in Education and Teaching International*, 61(2), 228–239.

7. Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103, 102274.
8. Perkins, M. (2023). Academic integrity considerations of AI large language models in the post-pandemic era: ChatGPT and beyond. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 20(2).
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi PQ-4996-son qarori “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
10. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education: Where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16, Article 39.